

Posudek vedoucího diplomové práce

na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK v Praze

Martin Rabas, *Dynamis a energeia* jsoucná: příspěvek k interpretaci Aristotelovy *Metafyziky*

Václav Němec, Ph.D.

Charakteristika práce

Práce Martina Rabase si klade za cíl vyložit Aristotelovo pojetí *dynamis* a *energeia*, jak je pojednáno zejména v IX. knize *Metafyziky*. Jeho pozornost je soustředěna především na otázku, která představuje jakousi *quaestio vexata* aristotelských interpretů, totiž jak se k sobě vztahují dva různé pojmy *dynamis* (a potažmo různé pojmy *energeia*), o nichž Aristotelés pojednává ve dvou částech *Metafyziky* Θ: *dynamis* ve smyslu počátku změny na jedné straně, a *dynamis* ve smyslu „bytí jsoucná“ na straně druhé. S touto otázkou není v sázce nic menšího než koherence Aristotelova pojetí *dynamis* a *energeia*, která je právě některými moderními interprety zpochybňována.

Za tímto účelem Martin Rabas nejprve (kap. 4.3-5.1) zkoumá vztah mezi různými typy *dynamis kata kinésin* (resp. *metabolén*), jak jsou nastíněny v *Met.* IX,1: (1) *dynamis* jakožto aktivní potenci působit změnu v něčem jiném či v sobě jakožto jiném, která je charakterizována jako *dynamis* v nejobvyklejším a primárním smyslu; (2) trpnou *dynamis*, která je příjemcem a vlastním nositelem změny působené aktivní potenci; (3) *dynamis* ve smyslu habitu odolávat (*hexis apatheias*) spění k horšímu a k zániku (kap. 4.3-5.1). Tento výčet Martin Rabas rozšiřuje ještě o dva další typy *dynamis* zmíněné v *Met.* V,12, totiž (4) *dynamis* provést něco správně či podle záměru a (5) *dynamis* být změněn k lepšímu, ačkoli sám připouští, že „je problematické určit, zda se v obou případech jedná o *dynamis kata kinésin*, či nikoli“ (kap. 5.2).

Přitom si Martin Rabas nejprve všímá sémantického vztahu mezi různými typy *dynamis kata kinésin* (kap. 4.4-5.1), který určuje jako homonymii, ovšem nikoli jako homonymii čirou či nahodilou, jež implikuje naprostou různost pojmů či významů, nýbrž jako homonymii, jež připouští určitou jednotu významu, založenou na „vztahu k jednomu“ (*pros hén*). To znamená, že termín *dynamis* označuje jednu z jejích instancí primárně, totiž právě aktivní potenci, zatímco ostatní instance sekundárně a na základě jistého vztahu k primárnímu nositeli téhož jména.

Poté je blíže zkoumán vlastní ontologický vztah mezi různými typy *dynamis kata kinésin* (kap. 5.3-5.6), který spočívá v základu těchto sémantických poměrů. Tento vztah je charakterizován jako vzájemná podmíněnost, která ovšem zároveň implikuje jistou formu závislosti ostatních *dynamis* na *dynamis* v primárním smyslu. Jako klíčové se přitom jeví vyjasnění vztahu mezi *dynamis* ve smyslu aktivní potence a trpnou *dynamis*, jejíž zvláštní postavení spočívá v tom, že je sice rovněž odvozena z *dynamis* v primárním smyslu, avšak zároveň se jeví „jako nezbytná podmínka všech ostatních *dynamis* i *dynamis* činné“. Martin Rabas zde v kritickém vymezení vůči interpretaci S. Makina sám domýšlí výklad pouze stručně naznačený D. Rossem (který je právě předmětem Makinovy kritiky s odůvodněním, že implikuje vzájemnou determinaci obou *dynamis*). Rabasovo řešení spočívá v rozlišení konkrétní změny, při níž dochází ke konkrétní interakci nositelů aktivní a trpné potence, a jejich obecných podmínek, které představují „korelující vlastnosti“ činné a trpné *dynamis*. Právě na rovině obecných či „vnitřních“ podmínek změny jsou podle něj situovány vlastnosti obou *dynamis*, které jsou základem jejich vzájemné podmíněnosti i asymetrie, aniž bychom jejich jednotu museli zakládat v něčem třetím a pozdějším vůči oběma (jak to právě navrhuje Makin). Vzájemnou asymetrii mezi oběma *dynamis* pak Martin Rabas (v návaznosti na výklad J. Beera) vysvětluje pomocí pojmu jejich odlišných rolí ve změně, jejichž základem jsou vlastnosti obou nositelů příslušných *dynamis*.

Další část práce (kap. 6) je věnována rozdílu mezi nerozumovou a rozumovou *dynamis*, jak je pojednán v *Met.* IX,2. Martin Rabas oba druhy *dynamis* rovněž charakterizuje jako „jednosměrnou“ a „dvousměrnou“, nakolik se prvá uskutečňuje vždy v jednom účinku, zatímco druhá ve dvou protikladných účincích. Jedinost účinku nerozumové *dynamis* je dále upřesněna tak, že na straně nositele trpné *dynamis* sice dochází k různým účinkům, avšak všechny tyto změny mají svůj počátek v jediném účinku, jímž je „účinek formy“ příslušné aktivní potence, který lze také označit jako „účinek ve vlastním smyslu“. Rozumová *dynamis* je naproti tomu specifická tím, že „se může uskutečňovat ve dvou protikladných účincích na téže škále, a to v témže čase ve stejném podmětu“. To je umožněno tím, že podstatnou vlastností této *dynamis* je pojem, jehož obsahem je nejenom příslušná forma, ale i její privace. Proto je „racionální schopnost způsobit v něčem formu“ zároveň schopností způsobit v tomtéž privaci této formy.

Kap. 7 se pak zabývá pojmem *energeia*, jak je vyložen zejména v *Met.* IX,6. Zde je nejprve tematizována jednota různých způsobů *energeia* (7.2): Na rozdíl od pojmu *dynamis kata kinésin* jednota různých významů *energeia* nemá charakter vztahu *pros hén*, nýbrž analogie. To znamená, že mezi různými způsoby *energeia* nelze určit žádný primární význam, a tedy ani odvozenost od jedné základní instance. Následně se – v návaznosti na J. Beera a zčásti i v kritickém vyrovnání s ním – Martin Rabas zaměřuje na problém různých překladů *energeia* jakožto „činnosti“ a „aktivity“ (7.3). Až poté (kap. 7.4) se blíže věnuje vztahu výkladu o *energeia* a jí odpovídající *dynamis* obsaženém v *Met.* IX,6 k *dynamis kata kinésin*, jak byla pojednána v předchozích kapitolách *Metafyziky* Θ. Jak Martin Rabas ukazuje, tato nová perspektiva vede nejen k rozšířenému pojetí *dynamis*, resp. *dynamei on* nad rámec dosud pojednávané *dynamis kata kinésin*, ale též k novému způsobu užití tohoto pojmu ve smyslu *dynamis* jsoucího jakožto jsoucího. Tento náhled pak dokládá rozbor jednotlivých Aristotelových příkladů (kap. 7.5-6), mezi nimiž se jako klíčový ukazuje příklad vědění (*theórein*), v jehož případě právě příslušné *energeia* odpovídá *dynamis*, která nemá charakter *dynamis kata kinésin*. Ve zbývajících částech kap. 7 se Martin Rabas – v úzké návaznosti na výklad J. Beera – snaží blíže určit typ jednoty mezi různými případy *energeia*, který byl předběžně charakterizován jako poměr analogie.

Kap. 8. je konečně věnována interpretaci *Met.* IX,7, v níž je znovu pojednán pojem *dynamis* z nové perspektivy, která byla rozšířena předchozími výklady o různých způsobech *energeia*. V tomto novém pojednání již problém překračuje otázku po jednotě pojmů *dynamis* a *energeia* směrem k novému problému, totiž k otázce, „kdy“ je nějaké jsoucno *dynamei*, přičemž toto „kdy“ má být lokalizováno v rámci uspořádaného řetězce jsoucna či fází předcházejících odpovídajícímu bytí *energeia*. Otázka je tedy přesněji formulována: „Na jakém stupni tohoto řetězce je určité jsoucno *dynamei* jiným jsoucnem?“ Odpověď na tuto otázku je explikována na příkladu zdraví: O *dynamei on* lze u nějakého jsoucna hovořit až v takovém stupni řetězce, jehož se týká příslušná polarita, jejíž pozitivní pól má být u jiného jsoucna uskutečněn jakožto *energeia* (např. zdravý – nezdravý); bytí *dynamei* je přitom založeno ve vnitřních vlastnostech dotyčného jsoucna s tím, že nesmí existovat alespoň jedna dočasná překážka k jeho uskutečnění.

Přednosti a nedostatky práce

Kvalita práce Martina Rabase v jednotlivých částech značně kolísá. Na jedné straně obsahuje některé poměrně zdařilé pasáže. Především je třeba ocenit kap. 5.2-5.6, v nichž je předloženo vlastní zajímavé řešení problému vzájemné podmíněnosti a asymetrie mezi aktivní a trpnou *dynamis*. Tyto kapitoly představují původní přínos k aristotelovskému bádání. Interpretace příslušných pasáží Aristotelových textů jsou vesměs precizní a pečlivě provedené. Práce je také založena na důkladném studiu relevantní sekundární literatury, s níž Martin Rabas v některých částech pracuje samostatně a kriticky – což však bohužel nelze říct o práci jako celku. Martin Rabas každopádně prokazuje schopnost samostatného kritického promyšlení interpretovaných textů i věcných problémů v nich obsažených. V celku lze říci,

že se mu podařilo poměrně přesně identifikovat a netriviálním způsobem exponovat obtížný problém, před který staví aristotelského interpreta text IX. knihy *Metafyziky*, a především načrtnout jeho plausibilní řešení. Práce je vesměs psána kultivovaným jazykem a obsahuje jen malé množství gramatických chyb či překlepů.

Na druhé straně však práce vykazuje také řadu vážných nedostatků: Kap. 3 je příliš jednostranně závislá na knize P. Aubenquea, *Problém bytí u Aristotela*, jejíž výklad aristotelského pojetí metafyziky je poměrně specifický. Úskalí této jednostranné závislosti na interpretaci, kterou předkládá Aubenque, se projevuje např. v ne zcela vyjasněné otázce, v jakém smyslu je předmět metafyziky prvním a nejvíce zřejmým nejen „sám o sobě“ či „od přirozenosti“, ale také „pro nás“. Na některých místech Martin Rabas tvrdí, že předmět metafyziky je tím nejvíce zřejmým a „nejsnazším“ i pro nás (str. 17-18), jinde naopak připouští, že je tím prvním a nejvíce zřejmým „sám o sobě“, zatímco „pro nás“ je nejhůře poznatelný (str. 20) – aniž by byl tento rozpor uspokojivě vysvětlen. Pokud platí druhá možnost, je také nejasné, jak lze zároveň tvrdit, že metafyzice náleží priorita z hlediska pořadí či času, jak to Martin Rabas (v návaznosti na Aubenquea) opakovaně činí v kap. 3.3.

Výklad Aristotelovy teorie významu nepůsobí zcela konsistentně. Problematické je zejména nakládání s termínem „homonymie“. Homonymie, resp. „homonymní význam“ je opakovaně nepřesně vymezen jako „význam, kdy se jméno a výměr odpovídající jménu neshodují pro různé případy“ (str. 29). Dále podřazení vztahu *pros hén* pod (záměrnou) homonymii, které Martin Rabas předpokládá, není zcela samozřejmé: u Aristotela samého není výslovně provedeno a explicitně se objevuje až u pozdějších, především novoplatónských interpretů Aristotela (např. Porfyria). Martin Rabas sám přitom má s tímto podřazením jisté potíže: Jednou mluví o „nehomonymním pojmu *dynamis*“ (str. 31), jindy v téže souvislosti naopak mluví prostě o „homonymním pojetí pojmu“ (str. 35) či o „primárním homonymním významu“ (str. 34) nebo se uchyluje k dosti krkolomnému výrazu „nehomonymní aspekt homonymie“ (str. 27). Různé charakteristiky metafory si příležitostně odporují: jednou se dozvídáme, že přenesení pojmenování v případě metafory „má zcela nahodilý původ“, podruhé že ke shodnému pojmenování „vede společná vlastnost“ (obě tvrzení na str. 29).

Nejproblematictější část práce ovšem představují kap. 7 a 8, které jsou povážlivě jednostranně závislé na interpretaci, kterou předkládá J. Beere v knize *Doing and Being*, a to do té míry, že původní Aristotelův text zde ustupuje do pozadí před jeho sekundárním podáním. Výklady v této kapitole někdy nabývají až charakteru referátu či (místy nepřiznané) parafráze Beerovy knihy a jsou vesměs nepůvodní. Podotýkám, že jako vedoucí práce jsem v poněkud delikátním postavení, protože právě tuto její část jsem neměl možnost před jejím dokončením číst.

Výklady v jednotlivých kapitolách na sebe nenavazují příliš organicky. Autor se někdy zbytečně navrací k již jednou vyloženým pasážím (začátek kap. 5.1). Přejechod mezi kap. 6. a 7. je naopak příliš abruptní a absence interpretace několika kapitol *Metafyziky* (*Met.* IX,3-5) není uspokojivě zdůvodněna.

Práce vykazuje i některé formální nedostatky. V textu práce jsou citovány dlouhé pasáže z cizojazyčné sekundární literatury, aniž by byly přeloženy do českého jazyka.

Hodnocení

Bohužel musím konstatovat, že práce Martina Rabase v předložené podobě nesplňuje nároky kladené na diplomovou práci v oboru filosofie. Vzhledem k výše zmíněným nedostatkům ji nedoporučuji k obhajobě.

V Praze, dne 10. 9. 2015

Václav Němec

